

Berki Tímea

„Jakata prikulics”.

Anekdoták és Brassai Sámuel-biográfiák

Olosz Katalinnal csupán szakmai közösségekben, konferenciákon találkoztam, emlékszem egy Moldován Gergelyről szóló előadásomhoz fűzött hozzászólására is, mégis megtisztelő számomra, hogy e kötet szerkesztői rám is gondoltak, és írásommal köszönhetem őt születésnapján. Gondolatmenetemet egy Jókai-idézettel indítom, amely a népszerű regényíró saját akadémiai pályafutásával kapcsolatos vallomásából származik, és amely éppen arra a népköltészeti munkára hívja fel a figyelmet, amely az ünnepelet életművét is jelenti:

„Ha engem valaki számadásra talál vonni: mi jogon foglalom a helyet derék szaktudósaink nagy tekintélyű sorában; nem fogom neki azt felelni, hogy íme írtam kilencvenegy kötet regényt és egyebet, de fogom mondani azt: íme kötetekben gyűjtöttem össze a magyar néphumor elszórt adalékait, ezeket hagytam az utókornak; és ezek a kötetek élni fognak és tanúskodni, míg a magyar él; az pedig él – míg a világ áll” (Jókai 1860: 25).

Jókai a magyar néphumorról értekező akadémiai székfoglaló beszédeből származnak e sorok, amely 1860 januárjában hangzott el. Nem áll módunkban rekonstruálni a beszéd körülményeit: például azt, hogy milyen hangleyttel beszélt ekkor Jókai, hogy hova estek a hangsúlyok, hol nyomatékosított, ironizált-e, mint ahogy azt sem tudjuk, hogy a közönség soraiban váltott-e ki bármiféle reakciót, gesztust, hogy az humorosnak találta-e vagy sem ezt a felvezetést, elmosolyodott-e a beszélő vagy a közönség. Ellenben a regényei jövőjén élcelődő író szerepet vált, és tudósi tevékenységének jelentőségét hangsúlyozza, annak megközelítése pedig a retorikai fogáson túl is illeszkedik értekezése témájához. E rövid idézetet olvasva, úgy tűnik, hogy az utókor számára a kötetekben megjelenített népköltészeti gyűjtés értékesebbként tételeződött, mint a számtalan

szépirodalmi mű, mert kézzelfogható bizonyítéka és dokumentuma a magyar nép humorának.¹

Az alkalomhoz illően, jelen írás Olosz Katalin szakmai életútja előtt tiszteleg, amely a magyar népköltészet fontos szövegeinek, gyűjtőinek kutatását tartotta és tartja szem előtt. Ehhez az érdeklődéshez kapcsolódik írásom. A népi kultúrában megjelenő komikum, az anekdota sajátos formáját keresem és vizsgálom Brassai Sámuel kapcsán, aki népszerű szereplője ennek a forrásanyagnak.² A kérdés szakirodalma történetileg is jelentős (vö. Landgraf 2013b), nem térnék ki rá, csak röviden vetném fel azokat a szempontokat, amelyek ezt a vizsgálatot mozgatják.

Az anekdota a népi kultúra tréfás műfajai sorába tartozik, feljegyzői a gyűjtők, kutatók vagy tudósok, és olyan szépírók is (mint Jókai vagy Mikszáth), akik saját szépirodalmi szövegeikbe mentik át azokat (vö. Hajdu 2007, Landgraf 2013a, A. Jászó 2017, illetve Gintli 2019). Az anekdota az emlékirat-irodalom kapcsán is hasonló, termékenyítő funkcióval bír, hiszen egy, a szóbeliségben létező kispikái hagyomány rögzül Hermányi Dienes Józseftől kezdődően (Gyenis 1970). Emellett a szerzői életrajzok sajátos elemévé is válik, például Mikszáth Jókai-életrajzában (Mikszáth 1970) vagy Fitz József (Fitz 1911), illetve Boros György Brassai-monográfiájában (Boros 1927). Ezekben az egyes írói, tudósi életművet összefoglaló életrajzi művekben még ötvöződik a szépirodalom és az irodalomtörténet-írás, annak ellenére, hogy már a tudományosság igényével íródnak. Joggal fogalmazható meg tehát az a kérdés, hogy miként illeszkedik az anekdota műfaja a történeti szempontú szaktudományos diskurzusba, és milyen funkcióval rendelkezik. Néhány Brassai-életrajz alapján a tudós személyéhez köthető anekdotákból válogatok, megvizsgálva azok felbukkanásának kontextusát és funkcióját, illetve érintek egy az anekdota és biográfia-írás kapcsolata által felvetett kérdést is.

Brassai Sámuel közismert anekdota-figuraként a különc, szórakozott vagy dohogó tudós szerepébe kerül, de a gúny, humor neki is kedvelt eszköze. Éppen Jókai Mór az, aki K–s M–n³ álnéven *Üstökös* című lapjában miközben Brassai tudósi tájékozottságán élcelődik (az Akadémia osztá-

¹ Nem hagyhatjuk szó nélkül az értekezés és a szépirodalom emlegetése rendjén, hogy Jókai Mór alkotói gyakorlatának szerves részét képezték élclapjai is.

² Mátyás király, Kinizsi Pál, Csokonai Vitéz Mihály vagy Deák Ferenc mellett.

³ [Kakas Márton]

lyai számára kérdés, hogy melyiknek legyen tagja, hiszen számos tudományágban jártas), annak vitatkozó természetét a fűvészetből kölcsönzött fogalmakkal írja le: „A rossz világ aztán rájuk fogja, hogy félnek a polemiáitól [ti. az akadémikusok – B. T.]. Bizony félhetnek is. Alig van köztünk élő ember, a kinek egy bokréta ne jutott volna azokból a csalánokból, a miket Brassay [sic!] herbariumából poéták, muzsikuskok, kritikusok, philosophusok és mathematicusok számára időnkint ajándékozni szokott” (Jókai 1865: 154). Jókai szerint Brassai polémiái csalánbokrétaék tehát, és az élcen túl is felháborodáshoz, sértődésekhez vezethettek. Ezt érinti majd a vizsgált anekdota is.

A Kriza János gyűjtőjeként ismert Tiboldi István által a 19. században fellelt, valamint általa írt adomákat és tanítómeséket közlő kiadvány előszavában olvasható egy Brassai Sámuelnek tulajdonított meghatározás: „Az adoma⁴, ha jó, mindig embert jellemez, s az egyénben egyszersmind az emberiségnek egy kis vonását láttatja” (vö. Brassai 1860: 279). Brassai e rövid kijelentése eltér Jókai részletes értelmezésétől, aki történeti és összehasonlító szempontokat alkalmazva különíti el a magyar néphumor sajátosságait és annak jelentéseit. Aránytalan és problematikus lenne összevetésük, mégis Brassai általánosító és egyetemesnek tűnő álláspontja felől nézve a Jókaié teljesen más diskurzusba íródik. Erre világít rá a következő idézet: „Semmi népleírás oly jól nem rajzolja egy nemzet életét, jellemét, uralkodó eszméit, mint ahogy képes az önmagát rajzolni adomáiban. Minden adoma egy kerek történet, mely egyént, osztályt, népfajt, kort és néha egész nemzetet jellemez; annyira, hogy akármit lehet travesztálni, csak adomát nem, anélkül, hogy észre lehessen venni, hogy ez más nemzet életéből van átvéve; vagy korábban történtet az újabb korba áttenni; igen nehéz pedig újat teremteni, ami meg nem történt [...] Ez adomákban él a nemzet kedélye. Aki ez adomák után a magyart nem tudja megismerni, annak gyöngye a feje, aki meg nem tudja szeretni, annak rossz a szíve” (Jókai 1860). Ez a diskurzus a herderi romantikus szemléletet képviseli, az anekdotákat a népdalokhoz, népmesékhez hasonlóan a néplélek megnyilvánulásaként, a nemzeti önreflexió lehetőségeként látja (vö. Hajdu 2007). Brassai ehhez képest az adomában az egyes ember felől vél rálátni az emberiségre, etnikai, nemzetkarakterológiai előfeltevések nélkül.

⁴ Erdélyi János adomaként magyaráítja az anekdotát. Erdélyi 1851: 447.

Vizsgálatom tárgyára térve, Brassai Sámuel életművét tekintve, léteznek vele egykorú, például általa szolgáltatott adatokból készített életrajzi ismertetések, illetve későbbi, főként halála után publikált összefoglalók vagy monografikus igénnyel megírt emlékezések, kötetek, amelyek a vele kapcsolatos anekdotákat sem felejtik el meg- vagy átörökíteni. A tudósi attitűd és anekdota kapcsolatára már az egyik első életrajz is rávilágít, amely a Pákh Albert-féle *Újabb Kori Ismeretek Tár*ában olvasható, és amelyet Gy. szignóval jegyeztek.⁵ Az említett enciklopédikus munkában fellelhető Brassai című szócikkből idézem: „olyly különös jelenet volt e' democrata és cinikus férfiú Erdély salonaiban [...] Számatalanszor beutazta ezért Erdély 's Magyarország e' tekintetben [flóra] nevezetesebb helyeit 's a' havasok lakóinál nem egy anekdota él róla. Egyszer mint garabonczás diákot épen megkötözték. A' forradalom legyőzése óta senki sem tud róla semmit. Él-e vagy megholt? nem bizonyos. Külsejére nézve magas, száraz férfiú, nagy ősz hajjal és szakállal. Öltözete elhanyagolt, modora feszes nélküli, természetes, a' nélkül hogy nyers legyen. A' világ őt különcz tudósnek gúnyolta, pedig ha valaki hazánkban megérdemli a' practicus democrata tudós nevét, úgy leginkább ő az” (Gy. 1850: 649–650). Ugyanez a forrás konkrét anekdotát nem mesél el, és nagyon szűkszavú e tekintetben, mégis számos olyan elemet tartalmaz, amelyek Brassai társadalmi és tudományos közmegítélésével kapcsolatosak. A népi hiedelemvilághoz tartozó garabonciás diákra való utalás nem teszi lehetővé olyan átfogóbb vizsgálat elvégzését, mint amilyenél Szilágyi Márton Csokonai-monográfiájában találkozunk. Szilágyi ezt, a Csokonai kapcsán felbukkanó anekdotatípust a debreceni református kollégium narratívum-hagyományaihoz és vonzaskörzetéhez sorolja (vö. Szilágyi 2014: 409–423), rámutatva a folklór és az irodalom kapcsolataira. Mégis megfontolandó, hogy Brassait ehhez a hagyományhoz csatolja az anekdota, mi több, munkatársával, Herman Ottóval is ez történik. Hermant egy madárles alkalmával furcsa öltözete miatt vélik garabonciás diáknak a somogyi juhászok és kanászok (Mikszáth 1917: 133–135). A Mikszáth által közölt anekdota *Herman Ottó lenyíratásáról* a tudós hosszú haján és szakállán humorizál, amelynek – az őt garabonciás

⁵ A Gy. szignó minden bizonnyal a Gyulai Pálé, ő volt a vállalkozás társszerkesztője Pákh Albert mellett. Brassai személyesen ismerte kettejüket, és két évvel később, 1853-ban, már Gyulai és Pákh közös vállalkozásába, a *Szépirodalmi Lapok*ba küldi cikkeiket.

diáknak vélők – gyógyhatást és emberfeletti erőt tulajdonítanak. A hasonló külső megjelenés avatja anekdotikus szereplővé e két természettudóst, és az anekdoták a népi hiedelemvilágból az irodalmi szöveggyűjteménybe átkerülő motívum bizonyítékai lesznek. A külső megjelenés más szempontból is izgalmas. Az imént ugyan Brassai kapcsán a furcsa, elhanyagolt öltözetet emelte ki a forrás, ellenben egy a Herman Ottó ikonográfiát vizsgáló tanulmány éppen azt mutatja meg – igaz, hogy csak feltételeken –, hogy nem véletlen Herman külső megjelenése: „egy tévesen Hermannak beletárolt egészalakos ülő figurát mutatok. [...] Hamar rájövünk, ez nem lehet más, mint Brassai Sámuel! A sok tekintetben példaképnek, atyai barátoknak tartott kolozsvári professzorhoz lehet, hogy Herman próbált külsőségében is igazodni, de ha jól belegondolunk, Lev Tolsztoj, vagy akár a természettudósok közül csak egy példa, Darwin is hasonló megjelenésű volt” (Goda 2006: 32). A Goda Gertrúd által vizsgált fotón (*1. kép*) Herman Ottót vélték felfedezni korábban, holott, amint azt a tanulmány állítja, az Brassai Sámuel ábrázolja: „Herman és Brassai között lényeges természetbeli különbség volt. Ezen a nyugodtan szipkázó, elegáns idős úrról ültében is látszik, hogy szálfatermetű. Herman alacsony volt és izgága, ami a pillanatképeken meg is mutatkozik, nem helyezkedik el kényelmesen, éppen a szék, a pad hegyére ült még idős korában is!” (Goda 2006: 32). (*2. kép*)

Az Országos Széchényi Könyvtár Erkel Ferenc életművének szentelt online „kutatószoba” fotóanyagában⁶ látható egy ún. cabinet portrait Brassai Sámuelről (*3. kép*), amely a Goda Gertrúd által vizsgált fényképnek a társa, ugyanakkor készülhetett Veress Ferenc műtermében, és minimális az eltérés a beállítások között.

A korszak természettudós-képe felől szemlélve, Brassai és Herman külső megjelenése konvencionálisnak hatott. A köztük lévő korkülönbség, munkatársi viszony és hasonló természettudományos érdeklődés miatt akár mintakövetésként is értelmezhető. Másfelől, az anekdotában előforduló hétköznapi emberek (juhászok, kanászok) számára magyarázatra szorulhatott a hosszú haj és szakáll, kevésbé szokványos öltözet, illetve a természetjárás és -figyelés. Ezt a tudományos és a hiedelemvilágból táplálkozó populáris értelmezés közötti különbséget hidalja át az

⁶ Veress Ferenc felvétele Brassai Sámuelről. OSZK Zeneműtár. <http://erkel.oszk.hu/kut/elete> (Utolsó megtekintés: 2020. jún. 8.)

anekdota. Fontos felismerni egyszersmind azt is, hogy nem csak a tudományos és népi kultúra különbsége élesedik ki az anekdotában, hanem a társadalmi csoportok és regionális identitások közötti is.

A társadalmi és etnikai különbségek nagyon egyértelműek egy másik Brassai-anekdotában, amelyet Fitz József könyvtáros, művelődéstörténész (Fitz 1911: 48), Boros György unitárius lelkész, majd püspök (Boros 1927: 182) és Mikó Imre író, műfordító (Mikó 1971: 102–107) is közöl. Az anekdota szerint a botanizáló Brassait prikulicsnak nézik: Fitznél a mezőségi oláhok, Borosnál a mezőségi románok, Mikónál a mezőségi parasztok, és vasvillával (Fitz 1911: 48) vagy kaszával (Mikó 1971: 103) akarják agyonütni, ő pedig elmenekül (Fitz 1911: 48 és Mikó 1971: 103) vagy a jó székely-magyar gazdatiszt menti meg (Boros 1927: 182). Az anekdoták közös helyszíne tehát a Mezőség⁷, ahol a 19. században nagy számarányban éltek románok a nemesi birtokokon. A társadalmi rétegzettség ebben a régióban az etnikai különbségek is árnyalták.⁸ Ezt leginkább a Boros-féle monográfia hangsúlyozza. Mikó Imre csak egyszerűen közli, hogy Gaál Elek birtokára járt botanizálni Brassai, a kájáni tóhoz, de a parasztok nemzetiségi identitásáról külön nem tájékoztat.

Ami a prikulicsot illeti, Fitz József az ördög megnevezésére utal, és időzőjelesen használja azt („jakata prikulics”⁹), majd csúfnévként említi. Ehhez képest Boros György fontosnak tartja lábjegyzetben közölni a szó jelentését is: „prikolics név alatt az erdélyi román hitlegendákban¹⁰

⁷ A Mezőségen a 13. századtól a százszok és magyarok által üresen hagyott területeken telepednek meg a románok, és a 17–18. századtól jelentős népességgyarapodás figyelhető meg körükben. Lásd erről bővebben: Varga 2011.

⁸ Pakots József *Prikulics az ördög* c. novellája a *Nyírvidék* 1904. évi 34-es száma tárcarovatában olvasható, ahol a címbeli szerepet Trifán tölti be, aki félig cigány, félig oláh. Ezen értelmezés szerint a prikulics nem csak a románsághoz köthető.

⁹ Román kijelentés, helyesen románul: lefordítva: ’nézd csak, prikulics’. [Fordítás általam – B. T.]

¹⁰ A Mezőségen ismert hiedelemlyre vonatkozó kutatások közül lásd például Moldován 1895, Keszeg 2006 vagy újabban Gatti 2009. Vetési László egy aranyosszéki református férfitől gyűjtötte az alábbi hiedelemmorzsát: „egy asszony mesélte, hogy ment a szekérel... és egy kicsi fekete kutya elejibe állott... Seggre ült, fényes volt a szeme... nem távozott el tőle... Ez az asszant mind izgatta... valamit elvett és megütette... Nem érte... keresztülszökött a vállán s odalett... Ember volt... prikulics... Aztán mondta apám, hogy ha bal kézzel üti meg az ember akkor rögtön, abba a percbe visszavátozik... csak hogy üsse meg” (Vetési 1997: 341). A gómöri néphagyományokban is megtalálható a prikulics mint farkassá változott ember.

bosszús, haragos, farkasbőrbe bújt embert értettek. A legenda keleti eredetű s kezdetben a halottakra volt alkalmazva¹¹ [...] A románoknál oda módosult, hogy élőember bújt farkas vagy kutyabőrbe, aki ha elérte titkos célját, levette a bőrt és emberré változott. A magyarok prikulicsnak mondták” (Boros 1927: 183).

A román és magyar nyelvi szóhasználat jelentéktelen különbségéről árulkodik Boros pontosítása, ellenben érdemes e meghatározás mellé állítani egy másik tudósítást. A Borbély György által alapított *Magyar Pajzs* címet viselő zalaegerszegi lapban ez áll: „A 94 éves Horváth Ignác, 1848–49-beli alezredes ugyanis egy olyan székely lámpást adott át az Ereklje Múzeum őrének, amelyet 48–49-ben esti és éjjeli lovaglásai alkalmával használt, amely miatt midőn az országúton ügetett, az oláhok messziről Prikulicsnak, a székelyek pedig Lidércznek nézték. E lámpás [...] kisebb zsebkönyv alakra összehajtható jószág, mely bármely oldalzsebben elhelyezhető. E vékony, bádognál készült lámpásnak üvegfala, fogantyúja van, összeállítása a székely ipar 60 év előtti leleményességét dicséri. Ily helyesen szerkesztett lámpa ma is nélkülözhetetlen azoknak, kik alkonyat után gazdaságba, vagy ide-oda kénytelenek sötétben menni” (sz. n. 1908). A zalaegerszegi lap hírovatába került prikulics-történet azt erősíti meg, hogy ugyanazt a jelenséget eltérő módon nevezik meg a románok és magyarok, ez pedig arra is utalhat, hogy a vele kapcsolatos hiedelem is különböző lehet (prikulics versus lidérc). Tovább folytatva ezt a kérdésselvetést, Dr. Oroszhegyi Józsa arannyal jutalmazott, Girókúti *Képes Naptár*ában közölt pályaműve (Oroszhegyi 1860) bevezető részének prikulics-történetére utalnék. Ebben az olvasható, hogy 1850-ben egy idegen vándor, Bánati Kelemen, a természetet járva érkezik Dés környékére, ahol két gyermekkel elegyedik szóba. A párbeszédből a következő derül ki: „No lássa bácsi! hát mert meszszéről úgy látszott, mintha bácsi nem ember volna, azt találtam mondani, hogy ott jön a Prikulics ni!! aztán egyikünk sem mert jönni; csak úgy kergettük egymást, míg észre vettük hogy bácsi csakugyan ember, nem pedig kísértet” (Oroszhegyi 1860: 49). Ez a szövegrészlet a prikulicsot a kísértettel azonosítja anélkül, hogy releváns lenne ebben az azonosításban az etnikai jelleg, és megerő-

¹¹ A román néphitben megtalálható szellemek egyike a prikulics, gonosz lélek, de hatalmas nem emberfeletti, mert tettenérés esetén az emberek agyon is verhetik. Vö. Moldován 1901: 423–424.

síti azt az érvet, hogy mindkét nép hiedelemvilágában létezik ez a természetfeletti lény. Fontos megjegyezni, hogy a népi kultúrában a prikulics, a garabonciás és a lédérc a banya, boszorkány, vasorrú bába, rézfaszú bagoly, bakaraszt, markoláb, manó, ördög mellett gyermekijesztő mesei és hiedelem alakok (vö. Hoppál 1979: 349). Az a tény, hogy az Oroszhegy-írástól eltekintve, az említett anekdotákban „felnőttijesztőként” szerepel a prikulics, arra enged következtetni, hogy az anekdoták sugalmazása szerint a megijedt románok (vagy székelyek) gyermekként gondolkodnak, azaz tudatlanok. Ezért történhet meg, hogy az anekdoták értelmében prikulicsnak nézik a botanizáló tudóst vagy az éjjel lámpással vágató alezredest.

Jókai szerint a néphumor „csak szabadelmű és felvilágosult népek tulajdona. Nemzetek, akik szeretik kimondani az igazságot; mikor nyíltan nem lehet, képes beszédben, tréfa színe alatt is; akiknek szelleme azon önállóságra jutott, ahonnan a jót a rossztul nem csupán a hagyományos hit, hanem saját ítélőtehetség tudja megkülönböztetni, akik a világosságának szemébe mernek nézni, azoknál otthonos a humor” (Jókai 1860: 9). E Brassai-anekdoták illetően nacionalista poétikája másként értelmezhető, ha megnézzük azok előzményét. A Brassaira vonatkozó anekdotát Fitz József Szilágyi Ferencről eredezteti, aki egy Brassai által írt recenzió kapcsán vág vissza.¹² Boros György és Mikó Imre az anekdota előzményeként egy Mentovich Ferencsel folytatott vitára utalnak¹³, és Mikó így fogalmaz: „Én végére jártam, mint kritikushoz illik, a dolognak, s azt tanultam ki, hogy az adomát két valódi történetből szerkesztették. Egyik valóban Brassaival történt a húszas években, de tő nélkül, a másik későbbre egy barátjával, de Prikulics nélkül. Dacára az adoma külső és belső valószínűtlenségének – csak azt említtem meg, hogy a mezősegi parasztok sok-

¹² Klio-perként ismert a *Nemzeti Társalkodóban* 1833-ban folytatott vitájuk, amelynek apropója Szilágyi Ferenc *Klio. Historiai zsebkönyv* című, 1832-ben Kolozsvárt megjelent munkája.

¹³ 1862-ben a *Korunk* folyóiratban egy kritika apropóján alakul ki vita közöttük. A szópárbaj metatextuális szöveg olyan értelemben, hogy a kritika kritikáját érintik a felek, ugyanakkor a személyeskedés, egymás tudományos pozíciója, tájékozódása (pl. az új szemléletként jelentkező materializmus) kifigurázása is része lesz a tárca-rovatban közölt szövegeknek. A rovat és a vitázó felek személyeskedése teszi lehetővé azt is, hogy poetizálják állásfoglalásaikat, és (Mentovich) a tragédia, illetve (Brassai) a komédia műfaji sajátosságait alkalmazzák szövegeikre, színekre, illetve szakaszokra tagolva célzásoktól és allúzióktól, iróniától és gúnytól sem mentes írásukat (vö. sz. n. 1862a, 1862b).

kal kevésbé csudálkoznak azon, ha valaki fűvészkedni járt, mint annak a művelt társasági teremnek a látogatói, hol a szóban forgó adoma koholódott” (Mikó 1971: 105).¹⁴ A prikulics-történet tehát szakmai viták kontextusában kerül elő, Brassai vitafelei érvként használják ellene, botanizálásán gúnyolódva.¹⁵ Mikó Imre nem csak közli, hanem értelmezi is Brassai állásfoglalását: „A tréfa azonban komolyra fordul, amikor Brassai arról ír, hogy a nép nem is olyan babonás, amilyennek a felső körök gondolják, s a fűvészkedésen nem ütközik meg. Abban az időben ugyanis a cigányok és a pásztorok is gyűjtöttek gyógynövényeket. Brassai fűvészkedése legfeljebb azért kelthetett feltűnést, mert szokatlan dolog volt, hogy nadrágos ember is gyűjtsön burjánokat. Az urak csak nagy ritkán jártak ki a határba vadászni, földet mérni, így aztán a Prikulics-vicc nem csak Brassait teszi nevetségessé, hanem a mezőségi parasztokat is, együgyűségük miatt” (Mikó 1971: 105). Brassai, állítása szerint, kritikusan viszonyul az anekdotához, természetesen ezt vitapozíciója is befolyásolja, amelynek vizsgálata további kutatásokat igényel. Mindenesetre Szilágyi Ferenc és Mentovich Ferenc a Brassaival folytatott vita során hozakodik elő az anekdotával, létrehozva, illetve átörökítve azt, miközben vitapartnerük történései, illetve matematikusi megnyilatkozásának legitimitását annak botanikusi érdeklődésén való tréfálkozással problematizálják. Hogy eljárásuk miként nyer jelentőséget, azt jól példázza Fitz József megállapítása: amit Brassai vágott Szilágyi fejéhez, azt hamar elfelejtették. Szilágyi azonban maradandóbb dolgokat jelentett ki Brassairól, ami aztán szájról szájra terjedt. Klavier-mesternek titulálta, és ez a csúfnév Brassain ragadt. Mikor Káli Nagy Lázár Brassait tanárnak ajánlja, mentegeti, hogy igaz, azelőtt klaviert is tanított, de azért mégis igen tudós férfiú (Fitz 1911: 47–48).

¹⁴ Mikó kötetéből idéztem, mivel az megadja a felhasznált szakirodalmat, ellentétben Boros Györggyel. Vö. Mikó 1971: 331–332. Továbbá, fontos összehasonlítani a két szövegközlést: amíg Boros egyszerűen románokat szerepeltet, addig Mikónál mezőségi parasztokról olvashatunk. A *Korunkban* a vita részeként használt prikulics-történet a káji tában műkedvelő fűvészként szerepelteti a botanizáló kritikust, akit prikulicsnak vélnek: az oláhok sietnek csépekkal és vasvillákkal, botokkal és füstélyokkal a képzelt Prikulics agyon verésére (vö. sz. n. 1862a: 2).

¹⁵ Szilágyi Márton Csokonai-monográfiájában a visszaemlékezéseket, anekdotákat is a forráskritikai művelet részeként tekinti, ahonnan az író életpályájának konfliktusos fordulópontjai, népszerűsége és kultikus aspektusai is újszerű módon láthatók be.

Az emlékezet működésének is érdekes példái ezek a történetek, miközben az értelmiségi pálya alakulását is illusztrálják. Szilágyi Ferenc történelmi munkáját a pályakezdő Brassai recenzálja, ez ad lehetőséget a vitára, amely a történelmi munka mellett a szakmai megszólalás legitimitására is kitér, és az anekdotagyártás és emlékezetben tartás a szakmai hierarchia magasabb szintjén helyet foglaló tudósi pozícióból sikeresebb műveletnek bizonyul. Ehhez nyúl vissza Mentovich Ferenc is, amikor két évtized távlatából az anekdota felidézésével már mellékvágányon vitatkozik Brassai-val. Boros Györgynél azt olvashatjuk, hogy ez az anekdota az, amely „legtovább keringett” (Boros 1927: 182).¹⁶ Brassai a fenti állásfoglaláson kívül érzelmileg is rezonál a vele kapcsolatos tréfálkozással, gúnyolódással, amint az a róla szóló irodalomból kiderül: megharagszik.¹⁷ Ezzel ellentétben – miként Mikó Imre állítja – egyéb, vele kapcsolatos anekdoták fel-emelegetésekor csak mosolyog, nem cáfolja azokat (Mikó 1971: 106).

Eltérő jelentéseket nyer a Herman Ottóval kapcsolatos prikulics-történet, amely a két tudós életpályájának párhuzamosságaira világít rá. Hozzátehetjük azonban, hogy a fűvészkedés/természetjárás/-figyelés a korban ismeretlen gyakorlatával kapcsolatos a tréfás történet, és vándoranekdotaként is értelmezhető. Herman Ottó hetvenedik születésnapja alkalmából eleveníti fel a szóban forgó anekdotát a *Magyar Földművelő* című szatmári lap: „A kitűnő magyar természettudós nyaranta, úgyszólván, a hegyek között lakott. Turista ruhában barangolt szerteszét, kísérelés nélkül s gyakran akadtak veszedelmes kalandjai. Nem utolsó ezek között az, hogy egy ízben három román suhanc támadt reá az erdőben s a turistaruhát látván, ezt kiabálták: – Itt a prikulics! (Az ördög.) Szegény Herman váltig erősítette, hogy ő nem az, de nem hittek neki. Az egyik suhanc ki is jelentette: – A héten megdöglött három bárányunk, mindjárt tudtuk, hogy a prikulics jár errefelé.”¹⁸ Most pedig agyon fogunk ütni. Azzal tényleg nekimentek ketten, az egyik pedig elszaladt, hogy a falut

¹⁶ Függetlenül az életrajzírásoktól, az anekdota, más Brassai-anekdóták társaságában, bekerül a Tóth Béla anekdotagyűjteményébe (Tóth 1935).

¹⁷ Intze Béla Szatmár megyei orvos az *Unitárius Közlöny* Brassai-émlékek rovatába küldi el a prikulics-történettel kapcsolatos írását. Ebben az áll, hogy az éppen Bécsben (Intze tanulmányai helyszínén) tartózkodó Brassai a hordárral üzen: hogy Intzét a császári udvari könyvtárba várja Der Herr Prikulics. Azaz Brassai magát Prikulics úrként nevezi meg, Intze pedig rögtön tudja kilétét (vö. Intze 1922: 89).

¹⁸ Egy az állattartással és a prikulicstól való félelemmel kapcsolatos anekdotát olvashatunk Tiboldi István gyűjteményében is (Tiboldi 1988: 238).

odacsóditse. Herman ugrált a fütykösök elől s a nagy szorultságban mentő gondolata támadt. – Mennyibe kerül az a három bárány? – kérdezte. Megmondták neki, mire ő sietve kifizette a bárányok árát, kijelentvén, hogy ezt még behajtja a prikulicson. Ezt pedig olyan módon tette, hogy bejelentette az esetet a csendőröknek, akik valószínűleg bő oktatást adtak a legényeknek arról, hogy prikulics nem jár turistaruhában” (sz. n. 1906). A *Mi újság*-rovatban megjelent történet szintén a románsághoz köti a prikulicsot, ördöggként értelmezve azt. A narratívum eltér a Brassai-anekdotától, hiszen Hermannak sikerül ellenfeleivel párbeszédbe elegyednie, és túljár azok eszén, mi több, a csendőrséget bevonva igazságszolgáltatás és felvilágosítás történik, ez utóbbi a prikulics és turista közötti különbség tisztázása érdekében. Amíg a hírlap szerint Herman Ottó a csendőrségen jelenti a vele történeteket, addig Brassai későbbi állásfoglalása mintha menteni szeretné a pásztorokat (a Mikó által idézett gondolatmenet szerint értsd: románokat) és cigányokat a babonáság vádja alól, mivel a fűvészkedéshez hasonló gyógynövénygyűjtés saját gyakorlatuk, és Brassai öltözete az, ami idegen és félelemkeltő számukra, akárcsak Herman turistaruhája.

Összefoglalva a fenti gondolatmenetet, a kulturális, szakmai, társadalmi és etnikai különbségek olyan tréfás helyzetekhez vezetnek, amelyek a vizsgált anekdoták mozzanatrugói, és a tréfa/gúny az anekdotaszereplők mindenikére vonatkozik. Emellett, például a Brassai Sámuel életpályájával foglalkozó irodalomban a műfajjal kapcsolatos reflexióikat is megtaláljuk, így közvetve annak összetett funkcionalitásáról értesülünk, vagyis kiderül egyfelől, hogy a vizsgált prikulics-anekdota a botanizáláshoz köthető ugyan, de a más szakterületek képviselőivel folytatott viták kontextusának része a Brassai-életrajzokban,¹⁹ másfelől, hogy hogyan működik vendégszöveggként az azt bemutató (tudományos)²⁰ diskurzusban.

Az anekdota funkcionalitása kapcsán meg kell említenünk Kőváry Lászlónak az *Erdélyi Múzeumban*, folytatásokban közölt írását is, amelyben – kevéssel Brassai halála után – áttekinti a tudós százéves pályafutását. Megjegyzendő, hogy a tudós százéves életkora a szóbeli közlések,

¹⁹ Az anekdota szerves része a Brassai életrajzát összefoglaló történeteknek, jelen írásban csak párat emeltem ki közülük.

²⁰ A tudós életrajzát összefoglaló munkák a velük egykorú tudományosság-fogalmat működtetik, és tükrözik a szerzői intenciókat is. Nem tekinthetők homogénnek ebből a szempontból, mégis, ezzel egyetemben, fontos forrásai a Brassai-kutatásnak.

visszaemlékezések és nem az írott források alapján nyer legitimitást.²¹ Ez a hosszú élet és szellemi frissesség a tisztelet mellett kíváncsiságot kelt kortársai körében, akik már a 19. század derekán Brassai bácsiként tekintenek rá. Kőváry László a tudós hosszú életének összefoglalásakor egyrészt azt tematizálja, másrészt hitelteleníteni igyekszik a hírlapokban megjelenő anekdotikus célzatú írásokat: „Halála alkalmából a lapokba került, mintha valaha oly öltözetet készítettett volna magának, mely tőtől-talpig egy darabból álljon s csak mikor kész volt és felvette, figyelmeztette a szabó, hogy hátul bizonyos hasítékra nem gondolt. Az eféléet a prikulics-féle adomák sorába kell útalnunk” (Kőváry 1897: 509). Úgy tűnik, az öltözet alakulásának történeti vizsgálata sok szempontból segíthetne Brassai megítélésének értelmezésén.²²

Nem tekinthetünk el attól a szóváltástól sem, amelyet a Non: quis? Sed: quid? álnévű hozzászóló²³ kezdeményez Kőváry írása kapcsán, pontosítva a Brassai egyetemi tanárságával kapcsolatos információkat, és felvetve két másik kérdést: az egyik a prikulics adoma, a másik Brassai életkora. Kőváry is Szilágyi Ferenchez nyúl vissza a prikulics gúnynév eredetét illetően, és az anekdota rövid ismertetése után azt hangsúlyozza, hogy Brassai az *Atheneumban* „poétikus cikket” ír a fűvész örömeiről,

²¹ Kőváry László Szabó Sámuel társaságában látogatja meg 1897 júniusában Brassai Sámuel, aki ekkor már kórházi kezelésre szorul. A látogatás és egy Brassai-val folytatott beszélgetés következménye az lesz, hogy a kolozsvári *Ellenzék* c. folyóirat arról tudósít, hogy Brassai százéves, a látogatók pedig koronatanúi lesznek e hírnek (vö. Mikó 1971: 312). Vitatott ugyan a hír igazságértéke, hiszen maga Brassai is azt állítja, hogy elveszett az a kalendárium, amelybe följegyezték születésnapját, ráadásul a Szinnyei Józsefnek elküldött úrlap vonatkozó rovatába Brassai azt írja, hogy „1800. jun. havában valamikor.” (Vö. Brassai Sámuel levele Szinnyei Józsefnek. OSZK Kézirattár. Jelzete: Fond 36/1464.) Megjegyzendő, hogy Szinnyei 1885. február 10-én keltezte kérését, az arra írt válasz 1885. május 28-án érkezett meg, valamint ehhez az évhez, és nem 1797-hez képest ünneplik 80. születésnapját, amint arról a *Vasárnapi Újság* tudósít 1880. évi 26-i számában (sz. n. 1880). A 90. születésnapja alkalmából sem 1887-ben, hanem 1890-ben köszöntik a Magyar Tudományos Akadémián. (Vö. *A magy. Tud. Academia üdvözlő irata 90 éves kora alkalmából. Budapest 1890. május 30-án.* MUEKvGYLt. Brassai Sámuel-hagyaték.)

²² Brassai külső megjelenése az 1871-ben tett angliai látogatása alkalmával is furcsának hathatott, amint erről Kovács János unitárius kollégiumi tanár, Kriza János veje – szintén anekdotikus elemeket tartalmazó írásában – beszámol. (Vö. Kovács János előadása (1903) a kolozsvári angol társalkodó clubban Brassai Sámuel 1871. évi londoni útjáról. MUEKvGYLt. Kovács János-hagyaték 1. doboz Ms 5.)

²³ A latin nyelvű „álnév” jelentése: nem az a fontos, hogy ki mondta, hanem hogy mit mondott. Mögötte valószínűleg Szamosi János, az EME akkori alelnöke állt.

és kiadja *A fűvészet elveinek vázolatát Lindley János nyomán*²⁴ (Kőváry 1897: 360). Kőváry az anekdota élet próbálja tompítani, és ezt Brassai növényteni szakírói eredményeivel éri el. Ehhez képest a hozzászóló kérdésfelvetése a következő: „a béka és óra históriája²⁵ költött, elismerem; de azt is tudom, hogy gyermekkoromban hallottam épen Brassairól elbeszélve a prikulics adomával együtt, tehát nem a Pesti Napló idei számából” (Non: quis? Sed: guid? 1897a: 583).

Ismét a szájhagyomány útján terjedő szóbeli műfaj megkerülhetetlenségével találkozunk a tudósról szóló irodalomban, és hogy ez a századvégen valóban problematikus kérdés, arról Kőváry válasza is meggyőz bennünket. Egyfelől számolnunk kell tehát e szöveghagyomány élő jellegével, jelenlétével a Brassaival kapcsolatos szóbeli (és nemcsak) diskurzusban, másfelől az életrajz-írás műfaji és módszertani dilemmáinak bizonyítékával találkozunk, hiszen, amint Kőváry állítja cikksorozatáról: az „nem egyéb, mint egy hosszú tárcza, tárczaczikk adomákban, Brassai-adomákban, melyekkel Brassai tiszteletre és szeretetre méltó alakját a prikulics és béka-adomák sarától kívántam megtisztítani. Az egész elmfuttatás, mint megjegyeztem, nem életírat, még Brassai emlékezetének sem neveztem, mit majd megírnak mások. Ez egy szerény jellemrajz, az emlékiratok fajtájából, melynek történeti háttérét senki sem veszi történeti adatnak” (Kőváry 1897: 583). A történésként ismert Kőváry különbséget érzékel a prikulics-adomák és egyéb (például az egyetemi tanársággal, címkór-sággal, zenekedveléssel stb. kapcsolatos) adomák között. Ráadásul a vitapartnerre szempontjából saját szakmai identitása és presztízse válik kérdésessé, nem csak akkor, amikor a tudós születésnapját az írott források és megtörtént események figyelembe vétele nélkül módosítja, hanem akkor is, amikor Brassai egyetemi tanári pályázatáról, doktori címe vagy a „Nagyságos”-cím használatáról ír. Ezért zárja a vitát az álnév mögé bújt hozzászóló – jogosan –, hogy „a történetírás terén a *sine ira et studio* elvét vallom” (Non: quis? sed: quid? 1897b: 583). Számunkra az elfogultság az érdekesebb e vita perspektívájából, és Kőváry 1897-es Brassaira vonatkozó gesztusai kapcsán is. Harmadrészt, már a dolgozat egy előző

²⁴ Lásd: Brassai Sámuel: *A fűvészet elveinek vázolata Lindley János nyomán*. Kolozsvár, 1836. (Második kiadás: 1845.)

²⁵ Ez szintén egy Szilágyi Ferencről származtatott anekdota, és Brassai szórakozottságára vonatkozik: óráját a békával cseréli össze, azt dobja a vízbe, a békát pedig a zsebébe teszi. Lásd erről bővebben: Fitz 1911: 48, Mikó 1971: 292.

részében, a prikulics-anekdota első említésekor, Fitz József kapcsán is releváns lett volna megvizsgálni az anekdota szerzőségének kérdését, ami Kővárynál is előkerül. A Kőváryval vitatkozó hozzászóló is hallomásból ismeri a történetet, amely, mint már utaltam rá, a *Korunk* hasábjain 1862-ben írásban is megjelent, és a századforduló környékén sem feledték el, hogy később a Brassaival foglalkozó irodalomban válják visszatérő elemmé. A prikulics anekdotaszereplőként való megjelenése feltételezhetően a hiedelemmondák révén vált lehetővé, amelyhez megfelelő terepet szolgáltatott Brassai botanizálásának helyszíne, a Mezőség. Szilágyi Ferenc úgy vált az anekdota origójává, hogy megírta a prikulics-történetet Brassait szerepeltetve benne, mi több, e nevenségesnek ható történetet egy vitahelyzetben használta vitázó fele ellen, ezzel a tréfás történet másodlagos jelentést nyert, érvként funkcionált a vitában, sőt más vitában is, emblematikussá válva Brassai tudósi megítélése szempontjából. Az írott források pedig segítettek az emlékezetben tartásban, ráadásul az anekdota-irodalom és Brassai-irodalom egyaránt számon tartja.

Kőváry László adomákban írt tárcacikknek, történeti hitelességre nem törekvő szerény jellemrajznak tekinti *Brassai Sámuel százéves pályafutása* című szövegét, elhatárolva azt az életirattól, emlékezettől. Elképzelésében az életrajz-íráshoz használt vagy az az által létrejött történeti adatok legitimek, az adomák kevésbé, illetve megítélésük attól függ, hogy mivel kapcsolatosak, milyen életeseményre vonatkoznak. Kőváry meghatározása nem egyértelmű, és ez a kérdés sokkal bonyolultabb, mint ahogy e rövid vitában megmutatkozik, és amennyire itt kifejthető.

Ami viszont egyértelmű a fentiekből, hogy az emlékezetben tartás gesztusa ott munkál a Brassai adomák lejegyzőiben, őrzőiben, a hagyományozókban, és bármikor elővehető történetkonstrukció. Akkor használják – Brassai ellen –, amikor a vitahelyzet úgy kívánja, és az érvek mellett a személyeskedés eszközeként segít az ellenfél „legyőzésében”, álláspontjának hiteltelenítésében.²⁶ Az első élet- vagy jellemrajzírók (az itt nem tárgyalt Kozma Ferenc, Gál Kelemen, illetve Fitz József, majd Boros György) egyfelől dokumentálják a tudós életpályáját, amelyben az anekdoták fontos szerepet töltenek be, másfelől emlékéllítást végeznek, amely egyben kultikus gesztus

²⁶ A 19. század első évtizedei vitakultúrájának ez bevett módja volt, csak az 1861–62-ben, az Arany János által szerkesztett *Szépirodalmi Figyelő*ben zajló, ún. kritika-vita hoz változást ebben a tekintetben.

is. Brassai Sámuel anekdotákban bővelkedő élettörténete így válik elsősorban az unitárius közösség kommunikatív és kultikus emlékezete részévé.²⁷

Szakirodalom

- A.[Adamikné] Jászó Anna
2017 A beszéd humoráról. Az érvelés humora Jókai regényei alapján. In: Gósy Mária (szerk.): *Beszédkutatás*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Kempelen Farkas Beszédkutató Laboratórium, Budapest, 223–239.
- Bisztray Gyula
1972 *Jókedvű magyar tudósok*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Boros György
1927 *Dr. Brassai Sámuel élete*. A Magyar Unitárius Egyházi Képviselőtanács megbízásából. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság, Kolozsvár.
- Brassai Sámuel
1860 A magyar mondat. *Akadémiai Értesítő* I. (1) 279–399. <https://mek.oszk.hu/02100/02152/html/07/369.html> (Utolsó megtekintés: 2020. máj. 3.)
- Erdélyi János
1851 *Magyar közmondások könyve*. Kozma Vazul, Pest.
- Fitz József
1911 *Brassai Sámuel. Monografia*. Németh József Könyvkereskedése, Budapest.
- Gatti Beáta
2011 „...aki hisz abban, csak az látja...”. A rontás hiedelemköre Visában. *Belvedere* XXIII. (1) 78–99.
- Gintli Tibor
2019 *Anekdotikus elbeszélés mód és modernség kapcsolata a 20. század első felének magyar prózájában*. Akadémiai doktori értekezés tézisei. Budapest. http://real-d.mtak.hu/1224/1/dc_1639_19_tezisek.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. ápr. 29.)

²⁷ Elsősorban az Unitárius Egyház lapjaiban, a *Keresztény Magvető*ben és az *Unitárius Közlöny*ben jelennek meg Brassait méltató cikkek, rögtön halála után. Boros György az Egyházi Képviselő Tanács felkérésére írja meg Brassai Sámuel életét. A Brassai-irodalom megteremtői szintén unitáriusok, a tudós személyes ismerősei, emléke őrzői.

Goda Gertrúd

2006 A Herman Ottó ikonográfia. In: Hevesi Attila – Viga Gyula (szerk.): *Herman Ottó öröksége*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 27–35. [https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_BAZE_Sk_2006_Herman/?pg=33&layout=s&query=brassai_\(Utolsó_megtekintés:2020.ápr.30.\)](https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_BAZE_Sk_2006_Herman/?pg=33&layout=s&query=brassai_(Utolsó_megtekintés:2020.ápr.30.))

Gyenis Vilmos

1970 Emlékirat és anekdota. *Irodalomtörténeti Közlemények* LXXIV. (3) 305–321.

Gy. (Gyulai Pál)

1850 Brassai. In: *Újabb Kori Ismeretek Tára. Tudományok és politikai társas élet enciklopédiája*. I. kötet. Heckenast Gusztáv sajátja. Pesten, 649–650. <https://archive.org/details/ujabbkoriismeret01heck/page/648/mode/2up> (Utolsó megtekintés: 2020. ápr. 29.)

Hajdu Péter

2007 Az anekdota mint a magyar élet tükré. In: Szegedy-Maszák Mihály (szerk.): *A magyar irodalom története* II. Gondolat Kiadó, Budapest, 418–429. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_542_04_A_magyar_irodalom_tortenetei_2/ch32.html (Utolsó megtekintés: 2020. máj. 3.]

Hoppál Mihály

1979 Gyermekekijesztő. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 349.

Dr. Intze Béla

1922 Brassai-émlékek. *Unitárius Közlöny* XXXII. (6) 89–91.

Jókai Mór

1860 A magyar néphumorról. *Akadémiai Értesítő* I. (1) 9–25.

1865 Brassay. *Üstökös* XVI. (20) 153–154.

Keszeg Vilmos

2006 *Mezőségi hiedelmek*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

2010 Komikum. In: *Erdélyi Magyar Lexikon*. Kolozsvár, Erdélyi Magyar Adatbank. <http://lexikon.adatbank.transindex.ro/mobil/tematikus/szocikk.php?id=29> (Utolsó megtekintés: 2020. ápr. 30.)

Kőváry László

1897 Brassai Sámuel százéves pályafutása. *Erdélyi Múzeum* XIV. (7) 349–361, (8) 444–456, (9) 505–518, (10) 550–560.

- 1897 Észrevételek a fentebbi „Megjegyzésekre”. *Erdélyi Múzeum* XIV. (10) 583.
- Landgraf Ildikó
- 2013a Jókai anekdotái. In: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán (szerk.): *Jókai & Jókai. Tanulmányok*. L'Harmattan–Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest, 135–151. http://real.mtak.hu/10425/1/LandgrafJ%26J_pdfa.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. ápr. 30.)
- 2013b Örök körforgásban. Az anekdota műfaja a magyar folklórban. In: Berta Péter– Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán – Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Ethno-Lore* XXX. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve, MTA BTK, Budapest, 114–138. <https://nti.btk.mta.hu/images/evkonyv/2013/Ethno-lore-2013.pdf> (Utolsó megtekintés: 2020. ápr. 29.)
- Mészáros József
- 1988 Hagyomány és humor százados sorsa. In: Tiboldi István: *Adomák és tanítómesék*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 5–52.
- Mikó Imre
- 1971 *Az utolsó erdélyi polihisztor. Száz dokumentum és történet Brassai Sámuelről*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Mikszáth Kálmán
- 1917 Hermann Ottó lenyiratásáról. In: dr. Rubinyi Mózes (s. a. r.): *Mikszáth Kálmán munkái. Anekdoták* II., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 133–135.
- 1960 *Jókai Mór élete és kora*. (Mikszáth Kálmán Összes Művei. Regények és nagyobb elbeszélések, XVIII. 1905–1906) Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Moldován Gergely
- 1895 A román nép hitvilágából. *Magyar–Román Szemle*. I. (4) 106–109. http://dspace.bcucuj.ro/bitstream/123456789/51803/1/BCUCLUJ_FP_106398_1895_001_004supl.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. ápr. 29.)
- 1901 A románok. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. XX. Magyarország VII. kötete. Délkeleti Magyarországa. Erdély és a szomszédos hegyvidékek*. Magyar Királyi Államnyomda, Budapest, 409–432. <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch18s07.html> (Utolsó megtekintés: 2020. máj. 19.)

Non: quis? Sed: quid? [Szamosi János]

1897a Megjegyzések „Brassai százéves pályafutásához”. *Erdélyi Múzeum* XIV. (10) 581–583.

1897b Végző az „Észrevételekre”. *Erdélyi Múzeum* XIV. (10) 583.

Oroszhegyi Józsa

1860 Derüre boru, borura derü. erdélyi életképek. *Girókúti Képes Nap-tára*. 49–74.

Pakots József

1904 Prikulics az ördög. *Nyírvidék* XXV. (34) 2–3.

(sz. n.)

1862a A kritikus tragédiája. *Korunk*. (31). 2–3, (32) 2–3, (33) 2–3, (34) 2–3, (35) 1–3.

1862b A kritikus komédiája. *Korunk*. (39) 2–3, (40) 2–3.

1880 Brassai Sámuel. *Vasárnapi Újság* XXVII. (26) 425.

1906 A hegyek ördöge és a három bárány. *Magyar Földmívelő* IX. (4) 31. https://library.hungaricana.hu/en/view/MagyarFoldmuvelo_1906/?query=prikulics&pg=31&layout=s (Utolsó megtekintés: 2020. máj. 5.)

1908 Magyar ipar 48-ban. *Magyar Pajzs* IX. (6) 5. https://library.hungaricana.hu/en/view/MagyarPaizs_1902/?query=prikulics&pg=364&layout=s (Utolsó megtekintés: 2020. máj. 3.)

Szilágyi Márton

2014 Irodalom és folklór összefonódása egy Csokonai-anekdota körül (Exkurzus). In: *Uó: A költő mint társadalmi jelenség. Csokonai Vitéz Mihály pályafutásának mikrotörténeti dimenziói*. (Ligatura) Ráció Kiadó, Budapest, 409–423.

Tiboldi István

1988 *Adomák és tanítómesék*. S. a. r. Mészáros József. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Tóth Béla

1935 *A magyar anekdotakincs*. Singner és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest.

Újvári Zoltán

2002 *Gömöri magyar néphagyományok. Mondák, legendák, élménytörténetek*. Hermann Ottó Múzeum, Miskolc.

Varga Sándor

2011 *Az erdélyi Mezőség a középkortól napjainkig. Történeti áttekintés Visáról és környékéről.* http://acta.bibl.u-szeged.hu/5292/1/belvedere_2011_001_010-031.pdf (Utolsó megtekintés: 2020. máj. 18.)

Vetési László

1997 „Egy öregember mindent előidéz...” Egy aranyosszéki református férfi világlépe. In: S. Lackovits Emőke (szerk.): *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* II. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság Laczkó Dezső Múzeuma–Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Veszprém–Debrecen, 320–345. https://library.hungaricana.hu/en/view/MEGY_VESZ_Nepivall_2/?query=priku&pg=342&layout=s (Utolsó megtekintés: 2020. máj. 18.)

Archivális források

Herman Ottó Múzeum = HOM

FN-24832. Herman Ottó otthonában (repro)

FN-51613. Herman Ottó (Lillafüreden horgászás után), készült: Lillafüred 1910. körül. Készítette: Leszih Andor.

Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára = MUEKvGyLt.

Brassai Sámuel-hagyaték. A magy. Tud. Academia üdvözlő irata 90 éves kora alkalmából. Budapest, 1890. május 30-án.

Kovács János-hagyaték 1. doboz Ms 5. Kovács János előadása (1903) a kolozsvári angol társalkodó clubban Brassai Sámuel 1871. évi londoni útjáról. (angol nyelvű kézirat)

Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár = OSZK

Fond 36/1464 Brassai Sámuel levele Szinnyei Józsefnek.

Zeneműtár 1/1 Brassai Sámuel. Cabinet portrait. Készítette Veress Ferenc.

„Jakata prikulics”. Anecdote și biografiile ale lui Brassai Sámuel

Scriitorul maghiar Mór Jókai în prelegerea susținută cu ocazia alegerii sale ca membru al Academiei de Științe Maghiare s-a ocupat cu umorul poporului maghiar, dar tot el a fost cel care în revista sa *Üstökös* a publicat un portret ironic despre savantul Sámuel Brassai și polemizările acestuia. Interesat de botanică, savantul clujean devine personajul unei anecdote despre pricolici, și această narativă se perpetuează pe parcursul vieții sale, dar și după, în scrierile biografice. Această lucrare, scrisă cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani a cercetătoarei Katalin Olosz, dorește a fi o felicitare și o conexiune la activitatea ei de folclorist. Ca specie a folclorului comic, în lucrare anecdota devine interesantă în relație cu umorul, ironizarea, cariera profesională și biografia, dar și contextul apariției și funcționării sale, implicând totodată și o problemă narativă.

„Jakata prikulics”. Anecdotes and Biographies of Sámuel Brassai

The Hungarian writer Mór Jókai in his lecture held after his election as a member of the Hungarian Academy of Sciences dealt with the humour of the Hungarians, but he was also the one who published in his magazine *Üstökös* an ironic portrait of the scientist Sámuel Brassai and his controversies. Interested in botany, the scientist from Cluj becomes the character of an anecdote about “prikulics”, and this narrative is perpetuated during his life, but also afterwards, in biographical writings. This study, written on the occasion of the 80th anniversary of the researcher Katalin Olosz, wishes to be a congratulation and a connection to her activity as a folklorist. Furthermore, the anecdote as a folklore genre becomes interesting in relation to humour, irony, professional career of Sámuel Brassai and related biographical literature, but also in the context of its appearance and functions, and involves a narrative problem, too.

Képek

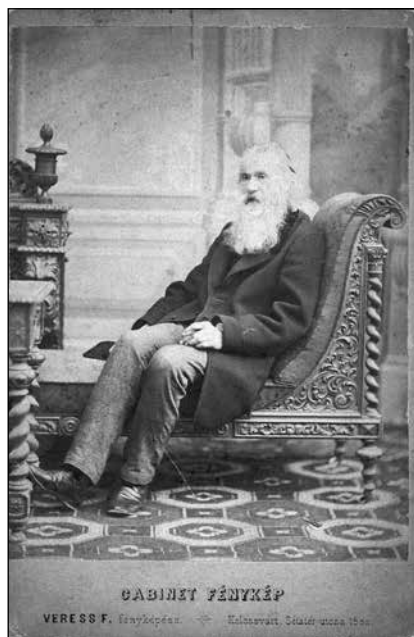

1. kép. Brassai Sámuel.

*A Herman Ottó Múzeum nyilvántartásában
így szerepel: Herman Ottó otthonában
[HOM FN-24832].*

2. kép. Herman Ottó Lillafüreden horgászás után
[HOM FN-51613]

3. kép. Brassai Sámuel [OSZK Zeneműtár 1/1]

